

УДК 338.24

RESEARCH OF EXPORTS AND IMPORTS DEPENDING BASIC FOODSTUFFS IN THE CONTEXT OF FOOD SECURITY

I. Fedulova

National University of Food Technologies

Key words: <i>Exports</i> <i>Imports</i> <i>Food safety</i>	ABSTRACT Abstract. The article addresses issues export-import potential of Ukrainian products. The estimation of export orientation and import dependency of basic foods and their impact on the consumption funds. Based on the analysis defines the main trends of the market of meat, milk, butter and corn in the context of food security.
Article history: Received 11.08.2013 Received in revised form 06.09.2013 Accepted 21.10.2013	
Corresponding author: Fedulova I E-mail: npnuht@ukr.net	

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСПОРТНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ІМПОРТОЗАЛЕЖНОСТІ ОСНОВНИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

І.В. Федулова

Національний університет харчових технологій

У статті розглянуто питання експортно-імпортного потенціалу української продукції. Проведено оцінку експортної орієнтації та імпортозалежності основних продуктів харчування. Визначено основні напрями розвитку ринків м'яса, молока, олії і зерна в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави.

Ключові слова: експорт, імпорт, продовольча безпека.

Слід зазначити, що на рівень національної продовольчої безпеки впливають численні фактори, серед яких потужність і здатність національного АПК адекватно реагувати на кон'юнктуру продовольчого ринку, надійність ресурсного забезпечення і кооперативних зв'язків АПК, наявність необхідних обсягів перехідних запасів, платоспроможність населення і доступність продовольства для всіх громадян, ступінь захищеності вітчизняних виробників продовольчих товарів від імпортних інтервенцій тощо.

Питанням національної, регіональної і глобальної продовольчої безпеки приділяли увагу такі українські вчені: А.А. Бабенко [1], П. Борщевський [2], В.І. Власов [3], О.І. Гойчук [4], Б.Й. Пасхавер [5], П.Т.Саблук [6] та інші. В той же час залишається потреба вивчення окремих аспектів продовольчої безпеки, зокрема експортної орієнтації та імпортозалежності вітчизняного виробництва продуктів харчування при формуванні фондів споживання.

Експортна орієнтація розраховується як співвідношення експорту і власного виробництва, виражене у відсотках. Цей показник показує, яку частину експорт займає у загальному вітчизняному виробництві продукції. Імпортозалежність виробництва визначається співвідношенням імпорту до власного виробництва продукції. Згідно із законодавчо затвердженими індикаторами продовольчої безпеки (відповідно до постанови уряду № 1379), граничний критерій продовольчої незалежності за окремим продуктом визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку.

Розглянемо чотири основні види продукції, значення яких дуже важливе для аналізу зовнішньої торгівлі продукції АПК і для забезпечення населення необхідним продуктами харчування. Це м'ясо та м'ясні продукти, молоко та молочні продукти, зерно і олія. Вся перелічена продукція є традиційною для українського сільського господарства і потребує збалансованого підходу до виробництва й споживання.

У табл.1 проведено аналіз експортної орієнтації та імпортозалежності. Так, експортна орієнтація м'яса та м'ясних продуктів (включаючи субпродукти і жир-сирець) становила в 1995 р. 8,02 %, у 2011 — 3,68 %. Останні 20 років знизилася частка експорту в загальному виробництві продукції, що обумовлено загальним зниженням виробництва м'яса та м'ясних продуктів (включаючи субпродукти і жир-сирець) і зниженням експорту цієї продукції.

По м'ясу та м'ясним продуктам (включаючи субпродукти і жир-сирець) імпортозалежність виробництва становила у 2011 р. 11,38 %, а у 2000 р. — 2,29 %. У 2008 р. цей показник становив 28,86 % і це найбільше значення за останні десять років, що є свідченням того, що у цей період імпорт найбільше впливав на споживання населення України. У 2011 р. цей показник становив 10,43 %, тоді як у 2008 р. — 23,5 %. Слід зазначити, що у 2008—2009 рр. показник наближався до критичних значень імпортозалежності споживання по м'ясу та м'ясним продуктам (включаючи субпродукти і жир-сирець), хоча не перевищував 20—30 %.

Важливим є порівняння експортної орієнтації та імпортозалежності по кожному продукту. Так, за останні п'ять років по м'ясу і м'ясопродуктам спостерігається тенденція зростання експортної орієнтації, тоді як імпортозалежність зменшується, що обумовлено зниженням темпів зміни імпорту і нарощуванням темпів зростання експорту. Це негативна тенденція, тому що внутрішнє споживання задовольняється не тільки за рахунок власного виробництва, але й за рахунок імпорту.

Зниження обсягів вітчизняного виробництва сільськогосподарської сировини тваринного походження до рівня 1990 р. і виробництва м'яса та м'ясних продуктів, зростання внутрішнього ринкового попиту сприяли нарощуванню

МЕНЕДЖМЕНТ І СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

імпорту, хоча останнім часом цей процес уповільнився і має тенденцію до зниження. Значні суми грошових коштів на імпорт продовольства негативно впливають на економіку країни.

Таблиця 1. Експортна орієнтація та імпортна залежність м'яса і м'ясних продуктів (включаючи субпродукти та жир-сирець)

Роки	Формування товарних ресурсів, тисяч тонн		Використання товарних ресурсів, тисяч тонн		Експортна орієнтація виробництва	Імпортозалежність	
	Власне виробництво	Імпорт	Внутрішнє споживання	Експорт		Виробництва	Споживання
1995	2294	19	2002	184	8,02	0,83	0,95
2000	1663	38	1611	163	9,80	2,29	2,36
2005	1597	325	1844	82	5,13	20,35	17,62
2006	1723	278	1967	29	1,68	16,13	14,13
2007	1912	245	2125	45	2,35	12,81	11,53
2008	1906	550	2340	28	1,47	28,86	23,50
2009	1917	439	2290	40	2,09	22,90	19,17
2010	2059	378	2384	48	2,33	18,36	15,86
2011	2144	244	2339	79	3,68	11,38	10,43

По молоку і молокопродуктам експортна орієнтація порівняно з 2005 р. зменшилася (від 13,865 % у 2005 р. до 8,7 % у 2011), а імпортозалежність зросла (від 0,82 % у 2005 р. до 2,32 % у 2011р.). Це обумовлено тим, що за 2005-2011 рр. імпорт зріс майже у два рази, а експорт знизився також майже у два рази (табл. 2). Таким чином, внутрішнє споживання молока і молочної продукції задовольняється не тільки за рахунок власного виробництва, але й значною мірою і за рахунок імпорту.

Суттєвою перешкодою для імпорту молочної продукції є низька якість української сировини і невідповідність продукції міжнародним стандартам. У структурі молока, яке продано сільськогосподарськими підприємствами на переробку молокозаводам, питома вага молока екстра-класу становить не більше 2 %. Приватні господарства є постачальниками близько 70 % усієї кількості переробленого молока і це повністю несортове молоко.

Імпортозалежність споживання найбільшого значення досягла у 2009 р. — 4,65 %, що значно нижче за порогове значення (20—30 %).

По зерну (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно) експортна орієнтація останнім часом дуже висока. Так, з 1995 р. вона виросла більш ніж у десять раз (від 2,4 % у 1995 р. до 26,12 % у 2011р.). У 2009 р. цей показник досягнув 56,83 %, тобто експорт становив 56,83 % власного виробництва (табл. 3). Це обумовлено нарощуванням обсягів виробництва рослинництва, особливо зернових. Таким чином, внутрішнє споживання зернових задовольняється в основному за рахунок власного виробництва.

Імпортозалежність виробництва і споживання зерна дуже низька (у 2011 р. — 4,06 %) і це в основному за рахунок дуже низького рівня імпорту.

МЕНЕДЖМЕНТ І СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

Таблиця 2. Експортна орієнтація та імпортна залежність молока і молочних продуктів

Роки	Формування товарних ресурсів		Використання товарних ресурсів		Експортна орієнтація виробництва	Імпортозалежність	
	Власне виробництво	Імпорт	Внутрішнє споживання	Експорт		Виробництва	Споживання
1995	17274	58	12549	1420	8,22	0,34	0,46
2000	12658	50	9789	1100	8,69	0,40	0,51
2005	13714	112	10625	1901	13,86	0,82	1,05
2006	13287	150	10980	950	7,15	1,13	1,37
2007	12262	199	10448	939	7,66	1,62	1,90
2008	11761	234	9890	1140	9,69	1,99	2,37
2009	11610	455	9780	919	7,92	3,92	4,65
2010	11249	273	9470	956	8,50	2,43	2,88
2011	11086	257	9363	964	8,70	2,32	2,74

Таблиця 3. Експортна орієнтація та імпортна залежність зерна (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно)

Роки	Формування товарних ресурсів		Використання товарних ресурсів		Експортна орієнтація виробництва	Імпортозалежність	
	Власне виробництво	Імпорт	Внутрішнє споживання	Експорт		Виробництва	Споживання
1995	33930	200	8850	814	2,40	0,59	2,26
2000	24459	1010	7748	1330	5,44	4,13	13,04
2005	38016	226	7750	12650	33,28	0,59	2,92
2006	34258	235	7300	11168	32,60	0,69	3,22
2007	29295	343	7090	4490	15,33	1,17	4,84
2008	53290	222	7021	16668	31,28	0,42	3,16
2009	46028	136	6860	26160	56,83	0,30	1,98
2010	39271	175	3808	14239	36,26	0,45	4,60
2011	56747	273	6730	14825	26,12	0,48	4,06

По олії (включаючи основні оліємісткі продукти в перерахунку на олію) експортна орієнтація останнім часом дуже висока (з 2005 р. вона виросла на 38 % і становила у 2011 р. 86,11, тобто експорт становив 86,11 % власного виробництва (табл. 4)). Це обумовлено нарощуванням обсягів виробництва рослинництва, особливо соняшника. Таким чином, внутрішнє споживання олії задовольняється в основному за рахунок власного виробництва.

Імпортозалежність виробництва олії не є низькою і у 2011 р. становила 7,62 %, це на 26 % нижче, ніж у попередньому році, і у 2,5 раза нижче за рівень 2005 року. Імпортозалежність споживання у 2011 р. становила 39,84, тобто сягає критичного значення — більше 30 %. Це є свідченням того, що серед експорту переважає продукція з низьким ступенем обробки і, відпо-

МЕНЕДЖМЕНТ І СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

відно, доданої вартості, а серед імпорту — навпаки. Наведені показники свідчать про те, що Україна є сировинним джерелом оліємістких продуктів для значної частини світу і таким чином сприяє отриманню значних прибутків власним конкурентам в цьому напрямі розвитку.

*Таблиця 4. Експортна орієнтація та імпортна залежність олії
(включаючи основні оліємісткі продукти, в перерахунку на олію)*

Роки	Формування товарних ресурсів		Використання товарних ресурсів		Експортна орієнтація виробництва	Імпортозалежність	
	Власне виробництво	Імпорт	Внутрішнє споживання	Експорт		Виробництва	Споживання
2005	1437	264	635	900	62,63	18,37	41,57
2006	2123	245	639	1678	79,04	11,54	38,34
2007	2294	410	664	2140	93,29	17,87	61,75
2008	1966	480	694	1590	80,87	24,42	69,16
2009	2899	316	711	2483	85,65	10,90	44,44
2010	3101	319	680	2850	91,91	10,29	46,91
2011	3268	249	625	2814	86,11	7,62	39,84

Цікаво також дослідити співвідношення експортної орієнтації виробництва та імпортозалежності споживання по окремим продуктам, які мають суттєве значення для продовольчої безпеки країни (рис. 1). Експортна орієнтація підтверджує здатність України задовольняти попит на світових ринках і залучати в економіку країни валютні ресурси. Так, експортна орієнтація для м'яса та м'ясних продуктів (включаючи субпродукти та жир-сирець) має найменше значення — 3,68 у 2011 році. Ця тенденція зберігається з 2001 року. Слід зауважити, що в 1995р. і у 2000 р. цей показник був вищим, ніж показники по зерну, молоку і молочним продуктам. На другому місці в напрямі зростання значення експортної орієнтації — молоко і молочні продукти (8,7 у 2011 р.), що більш ніж удвічі вище за показники по м'ясу і м'ясним продуктам. На третьому місці в напрямі зростання експортної орієнтації — зерно із значенням 26,12 у 2011 р., хоча в 1995р. і у 2000 р. цей показник відставав від аналогічних показників м'яса і молока та продуктів їх виробництва. Найбільше значення експортної орієнтації серед означених продуктів в олії й оліємістких продуктах — 86,11 у 2011 році. Цей показник був набагато вищим за показники по іншим харчовим продуктам. Слабкою стороною структури експорту продукції агропродовольчого комплексу України є її обмежений асортимент. Так, у Нідерландах перші десять головних видів експортної продукції займають тільки 40 %, а в Україні — більше 75 % [8].

Зовнішньоекономічна кон'юнктура діє на продовольчий ринок України через усі свої складники (виробництво, пропозицію, попит і споживання). Підвищення світових цін на продукцію, що виробляється й екпортується Україною (особливо, якщо це виробництво має конкурентні переваги), загалом позитивно впливає на експорт і збільшує доходи виробників. Але в умовах глобального взаємовпливу й взаємозалежності збільшення світових цін переходить і на ціни внутрішнього ринку.

МЕНЕДЖМЕНТ І СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

Рис. 1. Експортна орієнтація виробництва основних видів продукції сільського господарства в Україні [7]

Зростання світових цін на імпортовані харчові продукти і сільськогосподарську сировину спричиняє зниження життєвого рівня населення. Крім того, відбувається і непрямий вплив у випадку, коли за кордоном закуповується продукція, що проходить подальшу обробку й переробку в Україні, як, наприклад, какао-боби, різні прянощі, горіхи, рис, риба тощо.

Однією з невідкладних умов подальшого розвитку агробізнесу в Україні є реалізація політики захисту внутрішнього продовольчого ринку. Державна політика України щодо забезпечення продовольчої безпеки спрямована на задоволення потреб населення життєво важливими продуктами харчування переважно продукцією вітчизняного виробництва. Що стосується тих видів продовольства, які в країні не виробляються, то завдання державного регулювання полягає у встановленні низьких митних тарифів на їх ввезення або повне скасування імпорتنних тарифів. Також державне регулювання стосується якості й безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини. Для цього передбачено державне нормування показників якості і безпеки, державна реєстрація, сертифікація, встановлення та додержання порядку ввезення в Україну харчових продуктів, державний нагляд і контроль.

Імпортозалежність споживання говорить про ту частину попиту вітчизняного споживача, яка задовольняється за рахунок світового ринку. Причини такого незадоволеного попиту всередині країни такі: відсутність власного виробництва через географічне положення і кліматичні умови, сировинна залежність власного виробництва і високі світові ціни, які стимулюють

МЕНЕДЖМЕНТ І СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

виробництво даного продукту всередині країни настільки, що порушують баланс сільськогосподарського виробництва.

Так, найбільше значення імпортозалежності споживання припадає на олію — 39,84 у 2011 р., м'ясо і м'ясні продукти — 10,43 у 2011 р., зерно — 4,06 у 2011 р., молоко і молочні продукти — 2,74 у 2011 р. (рис. 2). Таким чином, споживання олії (включаючи основні оліємісткі продукти в перерахунку на олію), м'яса і м'ясних продуктів найбільше залежить від імпорту. Проте зовсім інші тенденції виробництва по цим продуктам спостерігаються всередині країни. Виробництво соняшника в Україні зростає високими темпами, а вирощування худоби знизлося і досі не сягає рівня 1990 року. Це означає, що в цих продуктів різні причини високої імпортозалежності, про що йшлося вище.

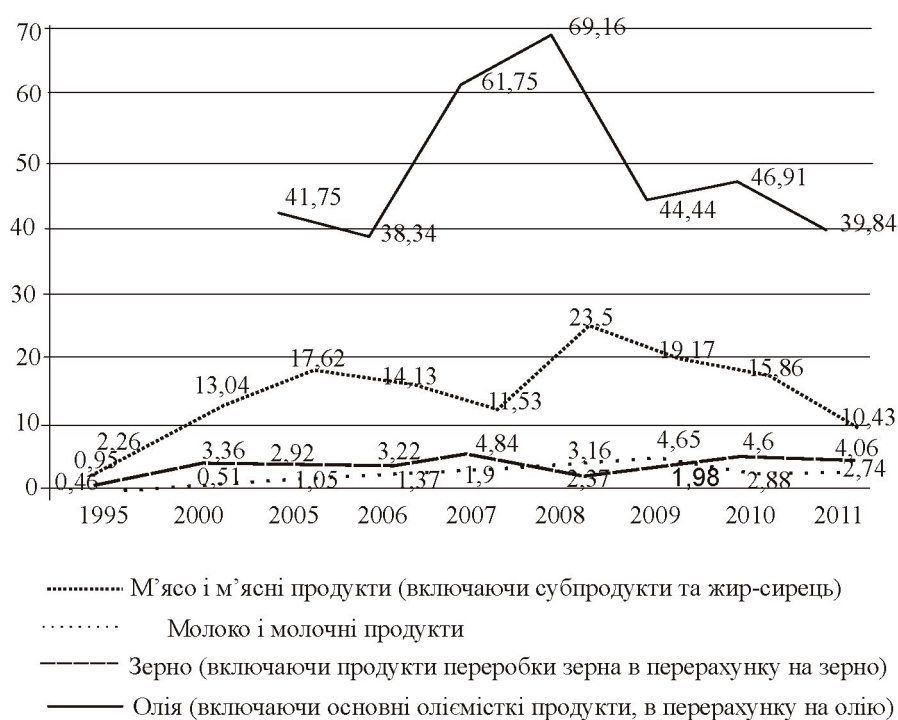

Рис. 2. Імпортозалежність споживання основних видів продукції сільського господарства в Україні [7]

Різні досліджувані продукти мають різне співвідношення між експортною орієнтацією та імпортозалежністю споживання. Так, олія (включаючи основні оліємісткі продукти в перерахунку на олію), зерно, молоко і молочні продукти мають вищі значення експортної орієнтації, ніж імпортозалежність. Це свідчить про те, що дані продукти мають високий експортний потенціал, однак по молоку і молочним продуктам, олії (включаючи основні оліємісткі продукти в перерахунку на олію) в експорті переважають продукти з низьким ступенем переробки, що негативно впливає на конкурентоспроможність української продукції на світовому ринку. По зерну імпортозалежність є дуже

низькою, а отже, виробництво цієї продукції спрямоване на забезпечення внутрішніх потреб і потреб світових ринків. Україна експортує в основному рослинницьку продукцію (понад 60 %), при цьому одна культура — соняшник (насіння, олія, макуха) складає 20 % загального експорту.

Слід зазначити, що практично всі країни з розвинутою ринковою економікою надають перевагу експорту продукції глибокої переробки, у тому числі з імпортованої сільськогосподарської сировини.

М'ясо і м'ясні продукти, навпаки, мають перевищення імпортозалежності над експортною орієнтацією. Це означає, що у разі низької насиченості внутрішнього ринку даною продукцією потрібно нарощувати внутрішнє виробництво і знижувати вплив імпортової продукції на внутрішнє споживання.

Висновки

Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що насамперед потрібно приділити увагу підвищенню ефективності розвитку сільського господарства і харчової промисловості. При обґрунтуванні товарно-ринкової стратегії експорту продукції агропродовольчого комплексу України на особливу увагу заслуговує оцінка рівня конкурентоспроможності продукції рослинництва і тваринництва. Для цього потрібно вжити заходів щодо наближення урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності худоби України й розвинених країн.

На першому етапі рослинницька продукція буде переважати в експорті продукції України. Тваринництво повинно передусім задовольнити потребу населення, але в подальшому потрібно створити умови для розвитку цієї галузі, тому що ця продукція також є перспективною для формування експорту України.

Виробництво високоякісної й екологічно чистої продукції (в тому числі й органічної) повинно стати одним із перспективних напрямів розвитку експорту в майбутньому, оскільки сьогодні ця продукція починає користуватись значним попитом і має збільшену додаткову вартість. Сектор екологічних товарів у світі стає більш динамічним, прибутковим і конкурентним.

Що стосується імпорту продукції, то потрібно обмежити його кількість лише тією продукцією, яку Україна не може виробити сама. І це, як показує аналіз, насамперед повинно стосуватися продукції тваринництва.

Експортно-імпортний потенціал агропромислового комплексу України знаходиться під впливом комплексу складних факторів, які умовно можна поділити на внутрішні і зовнішні.

До внутрішніх факторів належать: ефективність функціонування аграрного сектору економіки, рівень і розподіл доходів споживачів, природні умови, стан і якість земельних ресурсів, зрілість аграрного ринку, державна аграрна політики, низька конкурентоспроможність продукції, низька інноваційна активність, відставання якості промислової продукції від світових аналогів, невідповідність вітчизняної продукції світовим стандартам, висока собівартість багатьох товарів.

Серед головних зовнішніх факторів виділяють: кон'юнктуру світового ринку сільськогосподарської продукції, ступінь відкритості ринків, передбачуваність протекційних заходів, які вводяться торговельними партнерами,

аграрна політика країн і регіональних інтеграційних об'єднань. Серед внутрішніх проблем переважають такі: недостатнє матеріально-технічне забезпечення сільського господарства і слабка інвестиційна привабливість; зниження мотивації до праці серед сільського населення; неефективність ринкових механізмів реалізації аграрної продукції; низька якість життя в сільській місцевості, особливо в районах, які найбільш віддалені від великих міст; велика частка витрат на продукти харчування в структурі витрат домогосподарств.

Загрози зовнішнього характеру полягають у дискримінаційному впливі торговельної політики держав-партнерів; контрабандному ввезенні і вивезенні продуктів харчування; невідповідності імпортного продовольства стандартам якості і безпеки; впливі зовнішньоекономічної кон'юнктури.

У той час сільськогосподарське виробництво і харчова промисловість України залишаються галузями, які ще не повною мірою реалізували свій інвестиційний потенціал, оскільки обсяг прямих іноземних інвестицій безпосередньо залежить від покращення інвестиційного клімату.

Враховуючи ті обставини, що на світовому ринку сільськогосподарська сировина коштує набагато дешевше, ніж продукти її переробки, в Україні потрібно створювати систему експортних галузей харчової промисловості на основі використання нових технологій. Це дасть змогу Україні вийти на світовий ринок продовольства. Зважаючи на те, що на світовому ринку окремі види сільськогосподарської сировини (волокно льону і коноплі, вовна, соняшник тощо) цінуються достатньо високо, Україні як потенційному експортеру потрібно наростити обсяги цієї продукції. В той же час необхідно створювати експортне спрямування розвитку сільського господарства. Важливо створити агропромислові зони виробництва екологічно чистих продуктів, які займають особливий сегмент на світовому ринку.

Головними елементами зовнішньої складової зовнішньоекономічної стратегії України є: створення потужного експортного сектору, зміцнення національної валюти, залучення іноземних інвестицій на основі створення сумісних підприємств, вільних економічних зон господарювання, інших форм підприємництва з іноземним капіталом, лібералізація імпорту, формування фінансової системи зовнішньоекономічної діяльності (банки, біржі, страхові компанії, консалтинг, аудит, лізинг тощо), гнучка податкова, цінова, депозитна, кредитна і фінансова політика, яка стимулює експортно-імпортні операції та інтеграцію у світову економічну систему.

Література

1. *Бабенко А.А.* Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах реформування і регулювання аграрного сектору економіки: автореф. дис. канд. ек. наук — 08.07.02. «Економіка сільського господарства і АПК» / Бабенко А.А. — Луганськ, 2005. — 20 с

2. *Борщевський П.* Продовольча безпека країни: стан і тенденції / П. Борщевський, Л. Дейнско // Розбудова держави. — 2007. — № 1 — 6. — С. 66—73.

3. *Власов В.І.* Глобальна продовольча безпека / Власов В.І. — К.: ІАЕ, 2001. — 506 с.

4. Гойчук О.І. Продовольча безпека: монографія / Гойчук О.І. — Житомир: Полісся, 2004. — 348 с.
5. Пасхавер Б.Й. Продовольча доступність // Пасхавер Б.Й. — Економіка України. — 2001. — № 7. — С. 69—77.
6. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство: монографія / Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І. — К.: ННЦ «ІАЕ», 2008. — 632 с.
7. Зовнішньоекономічна діяльність України: [електронне джерело]: www.ukrstat.gov.ua/: сайт Державного Комітету статистики України.
8. Нелеп В. Оцінка експортних можливостей агропродовольчого комплексу України // Економіка АПК. — 2011. — № 3. — С.54—62.

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭКСПОРТНОЙ ОРИЕНТАЦИИ И ИМПОРТОЗАВИСИМОСТИ ОСНОВНЫХ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

И.В. Федулова

Национальный университет пищевых технологий

В статье рассматриваются вопросы экспортно-импортного потенциала украинской продукции. Проведена оценка экспортной ориентации и импортозависимости основных продуктов питания. Определены основные направления развития рынков мяса, молока, масла и зерна в контексте обеспечения продовольственной безопасности государства.

Ключевые слова: экспорт, импорт, продовольственная безопасность.